

Een spiritualiteit van risico: de strijd tegen vrouwenhandel

Maaïke de Haardt

SRTV Den Bosch, 29 januari 2009

Dames en Heren,

Het is me een eer en een genoegen om hier vanmiddag bij de presentatie van dit indrukwekkende boek, Elena, een bezinning op mensenhandel, een woord te mogen spreken. Het geeft me een kans mijn betrokkenheid bij het werk van de SRTV vanuit mijn vakgebied gestalte te geven.

Vanuit mijn vakgebied, want de organisatoren hebben me gevraagd om als feministische theoloog iets te zeggen over de spirituele en theologische kanten van de betrokkenheid en inzet van al degenen die betrokken zijn bij de strijd tegen mensenhandel in het algemeen en vrouwenhandel in het bijzonder. Want, zo zei Elma me, dat is iets wat vaak onderbelicht blijft. Wat valt er te zeggen over de spirituele motieven, drijfveren en vooral zo vul ik maar aan, wat valt er te zeggen over de inzet en het uithoudingsvermogen om –tegen allerlei obstakels in- door te gaan met de concrete hulp aan de slachtoffers van mensenhandel; om door te gaan met het aanklagen en bestrijden van mensenhandel als een door samenleving en politiek weliswaar niet goedgekeurde maar toch tot op grote hoogte wel een ‘gedoogde’ praktijk. Dat alles behoort immers tot de doelstellingen, van de SRTV en van de vele anderen netwerken tegen vrouwenhandel.

Over de ‘vanzelfsprekendheid’ en onzichtbaarheid van vrouwenhandel

Vrouwenhandel, en dan met name vrouwenhandel gericht op prostitutie -, het grootste deel dus van vrouwenhandel, wordt, zo las ik onlangs in een artikel in de Volkskrant, beschouwd als ‘reguliere criminaliteit’. Ik was eerlijk gezegd behoorlijk ontzet toen ik deze tussen neus en lippen door beschrijving zag. Zelf denk ik bij reguliere criminaliteit aan zoiets ‘onschuldigs’ als diefstal, fraude, oplichting. Desnoods wapen- of drugshandel, maar vrouwen of mensenhandel zou ik zelf nooit onder de categorie ‘regulier’ plaatsen. Vrouwenhandel als ‘reguliere’ criminaliteit bestempelen lijkt me overigens uiterst veelzeggend als het gaat om de onzichtbaarheid en complexiteit van de strijd tegen mensenhandel. ‘Reguliere’ zaken hebben immers iets vanzelfsprekend. Ze zijn daardoor grotendeels onzichtbaar en daarmee vaak het moeilijkst te bestrijden. Prostitutie, ja, zo oud als de wereld immers. En blijkbaar hoort mensenhandel daar tegenwoordig als vanzelf bij. Trivialiseren en minimaliseren van het probleem noemen we dat.

In dat licht vond ik het opvallend en teleurstellend dat in de laatste Opzij, die zich onder de titel Opzij 3.0 in een nieuwe stijl presenteerde, de brede sociaal-maatschappelijke problemen, de onderkanten van de samenleving en dus ook vrouwenhandel maar heel mondjesmaat aan de orde kwamen. (terzijde: dat leidde overigens gisteren in de Volksrant strip Sigmund tot het commentaar van een van de burka babe’s dat het dus iet over haar ging: o ik ben geen wit en rijk wijf) En net als de meest andere bekende vrouwen die aan het woord kwamen richten ook de politici onder hen zich als het ging om de belangrijkste thema’s van hedendaagse emancipatie op kinderopvang, gelijke beloningen, vrouwen aan de top, de schoonheidscultus en noemt u maar op. Het gaat me er niet om het ene probleem tegen het andere uit te spelen, maar met good old Anja Meulenbelt die het woord solidariteit inbracht en met de twee jonge vrouwen die op de urgentie van de strijd tegen naar vrouwenhandel wezen, ben ik van mening dat de zaak van emancipatie en gelijke meer en veel ander zaken omvat dan de ‘actuele thema’s’ die genoemd werden in de laatste Opzij. Rechten. Zoals dat bijvoorbeeld ook blijkt in de Verklaring van de Rechten van de mens maar vooral in het noodzakelijk en aan aanvullende Vrouwenverdrag weer later ook in het Palermo protocol. Ik ben er zelfs diep in mijn hart van overtuigd dat daar genoemde problemen zwakke en uiteindelijk afgeleide of uitvloeisels zijn van

deze bredere en diepere en bovendien mondiale problemen. Ik noem: Armoede, uitbuiting, illegaliteit, handel in vrouwen, migratie, urbanisering, geweld tegen vrouwen, burger- en andere oorlogen, maar ook milieuzaken en uitputting van de aarde. Ik noem seksisme, rascisme en etnocentrisme en dat alles in een onderlinge samenhang. Al deze zaken worden, al dan niet bewust bedoeld, politiek en of religieus gelegitimeerd. Wie enigszins op de hoogte is weet dat met name vrouwen en kinderen de eerste slachtoffers van dergelijke problemen zijn, en weet ook dat dit nog steeds geen toeval is.

Nu staan al deze grote zaken weliswaar met regelmaat op internationale agenda's en spreken zowel politieke als religieuze leiders over hun bereidheid om zich voor deze zaken in te zetten. Maar de problemen van de schending van mensenrechten, en al helemaal de problemen van de schending van vrouwenrechten –en helaas is dat nog steeds niet hetzelfde-, ze zijn met formele bereidheid en formele afspraken niet opgelost. Integendeel. De verschillen in visie, strategie en vooral ook de bereidheid om niet alleen de ernst van de zaak in te zien, maar er ook iets aan te doen is niet altijd groot, laat staan slagvaardig. En zeker als het om vrouwenhandel gaat zijn de oorzaken complex, en raken ze de domeinen van economie, recht, politiek, gender-relaties, moraal en religie.

Meer nog, het probleem 'vrouwenhandel' zelf wordt maar relatief weinig als een echt uiterst urgent probleem erkent. En dat laatste heeft, zo meen ik, niet zozeer te maken met de feitelijke politieke analyses maar vooral ook met de culturele, levensbeschouwelijke en religieuze opvattingen, waarden en oordelen die onder de feitelijke analyses liggen. Dat heeft uiteindelijk te maken hebben de opvattingen voor wie 'het goede leven', een 'leven in overvloed' als eerste is weggelegd en waarom dat voor bepaalde groepen wel en voor anderen minder belangrijk is.

Een spiritualiteit van risico

En misschien, zo leg ik u voor, ligt precies op dít punt, dit opkomen tegen de vanzelfsprekendheid en de onzichtbaarheid van vrouwenhandel wel een van de belangrijkste en meest kenmerkende dimensies van het werk van de SRTV en komt daarin ook het sterkst haar spirituele en theologische profiel naar voren. Ik probeer dat vanuit mijn achtergrond in feministische theologie nu wat nader te benoemen in het volle bewustzijn dat er andere beschrijvingen en typologieën mogelijk zijn.

In alle voorlopiegheid spreek ik hier over 'een spiritualiteit van risico'.

Dat wat onzichtbaar of vanzelfsprekend is heeft geen naam, wordt niet gekend, niet gezien en niet gehoord. Wie niet wordt gezien, gekend en gehoord, aan haar wordt menselijke waardigheid ontnomen. En, zoals gezegd, het is in veler belang om dat zo te houden. De SRTV, U hier aanwezig, wilt dat met uw werk doorbreken en weet zich gevoed door een traditie van eeuwen: Gevoed door het geloof in een God die ons kent, bij onze naam noemt en die ons heeft gevormd. Daarmee demonstreert u dat fundamentele menselijke waardigheid niet afhankelijk is van de oordelen van politieke of religieuze leiders, niet afhankelijk is van culturele 'gewoonten', van menselijke willekeur of machtspolitiek, maar dat deze menselijke waardigheid van Godgegeven is. En in de manier waarop uw de strijd tegen mensenhandel aangaat, demonstreert u ook dat deze waardigheid niet anders gerealiseerd kan worden dan middels de stem, de ogen, de oren, de handen en de voeten van mensen. Dat is niet zonder risico, want het is roeien tegen sterke stromen in.

Immers, bij vrouwenhandel gaat het om vrouwen en om seks. Gaat het om uitbuiting, mishandeling en geweld. Gaat het om minachting van vrouwen, om objectivering en tot handelswaar maken van mensen. Dit in de openbaarheid brengen is taboe doorbrekend. Want het maakt daarmee ook de doorgaans in onze westerse culturen behoorlijk goed verborgen, maar niettemin zeer kwaadaardige trekken van mannelijke dominantie, duidelijk. Seks en

vrouwen zijn ook voor patriarchale religieuze tradities, in onze westerse cultuur het christendom voorop, geen gemakkelijke thema's. Afzonderlijk niet, maar in combinatie met elkaar komen in deze twee thema's, in seks en vrouwen, alle (voor)oordelen over zonde, over vrouwelijke minderwaardigheid en vrouwelijke zondigheid, over seksuele verleidingskracht, over ondermijning van belangrijke christelijke waarden, enzovoorts naar boven. Vrouwen en seks, dat dient beheerst en gereguleerd te worden, en wel bij voorkeur door (klerikale) mannen want vrouwen zijn daartoe immers 'van nature' niet zelf in staat. Anderen, de SRTV, zouden zeggen, dat dient 'behoed' te worden. Maar zoals u zelf op uw site heel vriendelijk en met fijnzinnig gevoel voor understatement zegt: 'de geschiedenis van het christendom heeft geleerd dat dit 'behoeden' niet per definitie gunstige effecten heeft'. U kiest voor zelfbeschikking, zelfs in deze heikele kwesties rond vrouwen en seks en de uitbanning van vrouwenhandel. Kwesties waarin doorgaans moralisme, paternalisme maar evengoed maternalisme, zowel het politieke als het religieuze spectrum bepalen. U bent zich er bewust van, getuige de formulering op de SRTV website, dat u zich met uw inzet mogelijk op veel plaatsen niet geliefd maakt. Want in de christelijke tradities mag dan wel een hoopvol perspectief tegen vrouwenhandel te vinden zijn, diezelfde traditie is een ook deel van het probleem. In dit opzicht speelt de strijd tegen vrouwenhandel zich zowel politiek-maatschappelijk als religieus op het scherpst van de snede. Een spiritualiteit van risico dus.

Een dergelijke spiritualiteit vraagt moed. Ze vraagt daarnaast uithoudingsvermogen en een vorm van 'overlevingsmentaliteit'. Zoals de prostitutie van veel slachtoffers van vrouwenhandel vaak een vorm van 'survival-seks' is, heeft ook het protest tegen vrouwenhandel iets van een 'survival'-tocht: een tegen beter weten in niet loslaten van de overtuiging van de waardigheid van ieder mens. Een tocht tegen de politieke, maatschappelijke en veelal ook religieuze vergetelheid. Vergetelheid van slachtoffers, van daders en –niet te vergeten- medeplichtigen van vrouwenhandel.

Survival ook, omdat de overlevingsmogelijkheden voor de slachtoffers relatief 'beperkt' zijn, dwz maar zeer ten dele passen bij de dominante hedendaagse 'idealen' van een 'geslaagd' leven. En daarmee komen deze hedendaagse idealen, (een beetje flauw gesteld, de Opzij idealen) ook in een kritisch licht te staan. Want voor wie gelden die eigenlijk? En onder welke voorwaarden? Vrouwenhandel aanpakken op grond van de erkenning van de waardigheid van alle vrouwen en mannen, ongeacht hun feitelijke omstandigheden, raakt, zo meen ik, op fundamentele wijze een aantal van de basis vanzelfsprekendheden van onze cultuur. Hier gaat het niet om de individuele en liberale 'moed om te zijn' maar gaat het om de 'moed anderen te durven laten zijn'. Dat is in velerlei opzichten risicovol.

Uithouden, overleven, mee lopen met hen die niet anders kunnen. Getuigen zijn en daarmee stem en gezicht geven aan de stemlozen. Stem en gezicht geven aan wanhoop en hoop. Heel concreet. Het is een vorm van spiritualiteit waarin de aandacht voor God gestalte krijgt in het zien en horen en vooral het stem geven van wie en wat onzichtbaar is gemaakt. De Onzienlijke present stelde in diegenen die onzienlijk gemaakt zijn. Het gaat om groepen die ook vaak in politieke of bevrijdingstheologische contexten onzichtbaar blijven, want het gaat immers over vrouwen en seks. Goddelijke presentie is meervoudig en niet zo simpel te duiden. Dat dreigen degenen die uit zijn op beheersing en helderheid, maar helaas ook degenen die wel kiezen voor de onderkanten van de samenleving, nog al eens te vergeten.

Een dergelijke spiritualiteit, waarin het vertrouwen en het geloof in de waardigheid van iedere mens, in welke omstandigheden dan ook, centraal staat, is overigens niet naïef of optimistisch. U weet dat oplossingen niet simpel zijn, niet snel te realiseren zijn, zonder dat dit inzicht tot cynisme of machteloosheid leidt. Iets wat nog wel eens gebeurt: als ik toch niet onmiddellijk iets uithaalt, wat heeft het dan voor zin om je in te zetten?

U weet ook dat de slachtoffers van mensenhandel méér zijn dan louter slachtoffer. Niet voor niets is zelfbeschikking ook in deze context een centrale term voor u. Bovendien, hoewel u zich niet laat verleiden tot '*blaming the victim*', tot het slachtoffer de schuld geven en evenmin mee gaat in de opmerking 'dat veel vrouwen er toch zelf voor kiezen', zijn de slachtoffers vaak diep getekende, getraumatiseerde en vaak ook zonder dat, gewoon complexe persoonlijkheden. Zowel in hun kwetsbaarheid en in hun vermogen andere te kwetsen. Slachtoffers van vrouwenhandel zijn in dat opzicht niet anders dan ieder ander. Niet de traditionele christelijke woorden als 'vergeving' of 'verlossing' zijn dan van belang, maar heling, aandacht, compassie, zorg, en verzorging van de primaire behoeften aan veiligheid, erkenning. En, opnieuw 'de moed anderen te durven laten zijn'. Dat is risicovol, want die anderen te durven laten zijn, betekent immers ook die anderen 'anders' te durven laten zijn, en ze toch niet los te laten.

Als het christelijke kruis en de kruisweg in deze context van betekenis zijn, is dat opnieuw op het scherpst van de snede. Elena's lijdensweg vergelijken met de kruisweg van Jezus zal velen mogelijk ongepast voorkomen. Leidt dit alles niet af van het wel eigen, heel bijzondere want verlossende lijden van Jezus die de Christus is? Is de vergelijking met een vrouw die via mensenhandel inde prostitutie is gekomen niet blasfemisch? Opnieuw, ook in dit opzicht wordt de strijd tegen vrouwenhandel gedragen door een spiritualiteit van risico. Spreken over de kruisweg van Elena staat in een traditie waarin het kruis primair aanklacht is tegen onrecht en geweld. Waarin het kruis oproep is om het christelijk engagement handen en voeten, oren en ogen te geven. Getuige te zijn en te gaan zien wat onzichtbaar gehouden wordt.

Een spiritualiteit van risico wordt gedragen door woede, hoop, en liefde en het vertrouwen in de geleidelijke maar uiteindelijk maatschappelijk transformerende kracht van deze 'deugden'. Het water zal de stenen breken. Ondanks alle traagheid, tegenwerking, dubbele tongen, politieke en religieuze mooipraterij, ondanks het feit dat vrouwenhandel niet af lijkt te nemen, of, zou je ook kunnen zeggen, steeds meer zichtbaar wordt, er is de laatste jaren ook ontzettend veel ten positieve gebeurd. Het water zal de stenen breken, daar is het ons uiteindelijk om te doen.

Maaïke de Haardt
SRTV Den Bosch, 29 januari 2009